

Balogh Judit

Debreceni adalékok Nizsalovszky Endre életrajzához

„*Vivam parsque mei multa superstes erit.*”
(Élni fogok, mert sok maradt belőlem, ami nem mulandó.
Ovidius)

1. Prológus

A jelen tanulmány jubileumra készült: nemrégén volt 30 esztendeje, hogy elhunyt a 20. század egyik legkiválóbb magyar magánjogásza, a Debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem Jog- és Allamtudományi Karának hajdani professzora, Nizsalovszky Endre, akinek – számos egyéb törvény és más jogszabály mellett – például jelenleg is hatályos Polgári törvénykönyvünket, az 1959. évi IV. törvény eredeti szövegét köszönhetjük.

Nizsalovszkyról – különösen születésének 1994-es centenáriuma okán – több átfogó, értékelő munka látott napvilágot,¹ és a kisebb tanulmányok is előszeretettel emlékeznek meg kodifikatori problémaérzékenységéről, sokszínű szakmai érdeklődéséről, nagyívű monográfiáiról. Tudjuk ezekből, hogy a budapesti tudományegyetem II. sz. Polgári Jogi Tanszékét vezette, tudjuk, hogy a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára volt akkor, amikor Kodály Zoltán volt annak elnöke, tudjuk, hogy reformálni akarta a tudományos közéletet, s emiatt 1956 után megfosztották akadémiai, majd egyetemi hivatalától is, tudjuk, hogy fegyelmi elbocsátása után soha nem térhetett vissza a katedrára, ugyanakkor ebben a „távoltartott” időszakban megalkotta a magyar civilizatika egyik legnagyobb életművét. Megtudjuk azt is, hogy monográfiái és nagyobb tanulmányai – amelyekben például a magyar jogtudományban elsőként boncolgatta a bioetika, az orvosi jog alapkérdéseit – franciául, németül és angolul is megjelentek.

De mindezekben a pályaképekben alig, illetve egyáltalán nem kap hangot az 1920–30-as évek értékelése, jóllehet, a fiatal tudós már ekkor is jeles művekkel gazdagította a hazai magánjogi irodalmat. Ez a munka tehát kísérlet arra, hogy a tudós Nizsalovszky Endre „tanulóéveit” rekonstruáljuk.² A tanulmány ilyen érte-

1 Az életpálya megrajzolói közül elsősorban Mádl Ferencet kell kiemelnünk, aki több munkájában foglalkozott Nizsalovszkyval. Pl.: Mádl Ferenc: *Nizsalovszky Endre – Arcképvázlat születésének centenáriumán*. In: Mádl Ferenc–Vékás Lajos (szerk.): *Emlékkönyv Nizsalovszky Endre születésének 100. évfordulójára*. Budapest, 1994, pp. 13–30.; Uő: *Nizsalovszky Endre (1894–1976)*. In: Hamza Gábor (szerk.): *Magyar Jogtudósok II.*, Budapest, 2001, pp. 129–146.

2 A feladat nem könnyű, hiszen a debreceni időszakra vonatkozó forrás alig áll rendelkezésre. E vonatkozásban elsősorban a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (a továbbiakban: HBML) töredékesen megmaradt jogkari anyagaira támaszkodhatunk, mert a Magyar Tudományos Akadémia Levéltárában fellelhető dokumentumokban csak elvétve van utalás erre a néhány esztendőre.

lemben egy nagyobb, a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának kartörténeti sorozatában³ megjelent, a tudományos pályakép megrajzolására és értékelésére törekvő munka résztanulmánya, ám az itt következő összefoglalás, mint *életrajzi adalék*, bízom benne, önmagában is megállja helyét.

2. Felkészülés a hivatásra: a Debreceni Tudományegyetem hallgatójaként

Nizsalovszky Endre 1894. szeptember 25-én Békéscsabán, mélyen katolikus meggyőződésű családban született. A gimnázium után a nagyváradra jogakadémiára iratkozott be. De mégsem itt, hanem már a frissen (1914 őszén) megnyitott Debreceni Tudományegyetemen szerezte meg jogtudományi oklevelét, miután az utolsó két szemeszterét (az 1915/16-os tanévben) már itt végezte.

Egyetemi hallgatóként a – háborús idők ellenére is igen aktív és sokszínű – diák-közösségi élet középpontjába került mind egyéniségével, mind szakmai tevékenységével. Egyéniségét finom humora tette népszerűvé, amelyet a hajdani bírói internátus teadélutánjain fényes sikerekkel tartott konferanszai vagy apró, mulatságos, szakmai problémákat humorral „boncolgató” szösszenetei igazolnak.⁴ A karon a háborús szolgálatba közvetlenül be nem vonult hallgatók szórakoztató délutánokat is tartottak, hogy a frontról hazaérkező, sebesült katonáknak „pár derült percet szerezzenek”. Ezt a rendezvényt az Egyetemi Kör jogi szakosztálya szervezte, és az elsőt, 1915 októberében szerepelt Nizsalovszky is.⁵

Kutató alkata, gondolkodó elméje is megmutatkozott már hallgatóként, hiszen pályadíj-kiírásokra benyújtott dolgozataira és az Egyetemi Körben tartott szakmai előadásaira a későbbi tudós precizitása jellemző. Az Egyetemi Kör jogi szakosztályában 1915. október 22-én hallhatták az érdeklődők Nizsalovszky Endre IV. éves joghallgató *Bosznia és Hercegovina közjogi helyzete*, majd ugyanezen év december 3-án *A vétőképtelenek kártérítési kötelezettségéről* című előadásait.⁶

3 Historia Iuridicae Facultatis, sorozatszerkesztő: Balogh Judit, P. Szabó Béla. Az elemző tanulmány 2006 őszén jelent meg in: P. Szabó Béla (szerk.): A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914–1949) II., Debrecen, 2006, pp. 71–141.

4 A bírói internátus teadélutánjain (amelyek komoly társadalmi eseménynek számított, ahol a város és az egyetem jeles személyiségei feleségeikkel együtt megjelentek) Nizsalovszky Endre konferált. Erről számolt be „Az Egyetem” című, sajnos, csak két évfolyamot megért debreceni hallgatói folyóirat. *Az Egyetem* I (1915), 3. szám, 1916. január, „Különfélék” rovat, p. 31, ill. 4. szám, 1916. március, „Különfélék” rovat, p. 30.

5 „Szelházy Balambér, alias Nizsalovszky Endre tudományos előadása sok finom, szellemes aktualitásával, pompás humorával, új beállítású földrajzi, történeti, csillagászati felfedezésével állandó, tartós tetszésnyilvánítások mellett folyt le.” *Az Egyetem* I (1915), 1. szám, 1915. november, „Különfélék” rovat, pp. 25–26.

6 *Az Egyetem* I (1915), 2. szám, 1915. december, „Különfélék” rovat, p. 22.

Szakmai érdeklődése tehát már ekkor sokirányú volt. Ez tette lehetővé, hogy már egyetemi éve alatt meglehetősen komplexen szemlélje a hatályos jogrendszert, ugyanakkor máris világosan különbséget tett az egyes jogágak fogalmi apparátusa között. Ez mutatkozott meg a Bosznia és Hercegovina közjogi helyzetéről tartott, és – ismereteink szerint legelső publikációjaként – nyomtatásban is megjelent előadásának pl. a 'condominium – osztatlan közös tulajdon' fogalmi párhuzamában, illetve a tartományi illetőség közjogi fogalmának magyarázatához összehasonlításként hozott büntetőjogi vonatkozások ismertetésében.⁷ Nem félt az önálló véleményalkotástól, a tárgyalt problémára konkrét megoldási javaslatokkal is élt: „Ezért a magam részéről, tekintve azt, hogy Bosznia mai helyzete csak ideiglenes, addig, amíg a végleges szabályozás bekövetkezik, a kérdést a következő constructióval oldanám meg: Bosznia és Hercegovina tartományi illetőséggel bíró polgárai sem Ausztriának, sem Magyarországnak, hanem Ausztria császáranak és Magyarország apostoli királyának alattvalói; Ő Felségétől, mint jogalkotó tényezőtől nyerik polgári jogaikat, ő szabja meg kötelességeiket, figyelemmel Ausztria és Magyarország érdekeire, azok kormányainak megfelelő befolyása mellett. Legjobban analog volna ez a helyzet a hajóhad helyzetével, amely szintén kétségtelenül közös tulajdona Ausztriának és Magyarországnak, mégis »Seiner Majestäts Schiff«-ekből áll.”⁸

Ilyen tanulmányi „előélettel” nem meglepő, hogy mindhárom jogtudományi szigorlatát kitüntetéssel tette le. Jogtudományi doktori disszertációját *A motívumok tana* címmel készítette el.⁹ Tanulmányi előmenetele alapján a kar a vallás- és közoktatásügyi miniszternél Nizsalovszky Endre *sub auspiciis Regis* doktorrá avatását is kezdeményezte. A dékán által tett előterjesztést a kar 1917. szeptember 20-án tartott ülésén tárgyalta, figyelemmel arra, hogy a *sub auspiciis Regis* doktorrá avatásnak nagyon szigorú feltételei voltak. Az előterjesztést azonban a minisztérium – azzal az indokolással, hogy „középiskolai tanpályája alatt a tanosztályok nagyobb számában általános jeles eredményt nem tudott feltüntetni” – további tárgyalásra nem tartotta alkalmasnak, és a felterjesztést elutasította.¹⁰ Ezt követően a Debreceni Tudományegyetemen 1917. november 13-án avatták jogtudományi doktorrá.

7 Nizsalovszky Endre: *Bosznia és Hercegovina közjogi helyzete*, Az Egyetem I (1915), 3. szám, 1916. január, „Tanulmányok” rovat, pp. 1–8, ill. 4. szám, 1916. március, „Tanulmányok” rovat, pp. 1–9. A párhuzamok a második közlemény 4. oldalán található.

8 Nizsalovszky: *Bosznia...* i. m. 2. közlemény, p. 7.

9 Kari iktatószáma 13/1917-18. A IX. fejezetből álló, jegyzetek nélkül 283 oldalas dolgozat a Debreceni Egyetem történeti gyűjteményében ma is megtalálható, „A 2515” jelzet alatt.

10 150624/917-IV. vkm., *Jegyzőkönyv az Állam- és Jogtudományi Kar Tanácsának 1917. november 19-i, V. rendes üléséről* (a továbbiakban: *Kari jegyzőkönyv*), 140. sz. HBML VIII. 7/a 4. kötet.

A következő tanévre a kari tanács közbenjárása segítségével a vallás- és közoktatásügyi minisztertől külföldi utazási ösztöndíjat kapott,¹¹ amely révén 1918. október 15-én már a Berlieni Egyetemen, az összehasonlító jogtudomány akkori talán legjelesebb képviselőjének, Joseph Kohlernek a szemináriumában találjuk.¹² Kohlert hallgatni számára már csak azért is különösen hasznos lehetett, mert a rendkívül széleskörű munkásságot felmutató német tudós a magánjognak éppen azokkal a területeivel foglalkozott kiemelten, amelyek Nizsalovszky későbbi munkásságában is megjelentek: így pl. a szerzői és előadói jogok, a zálogjog, a házassági jog.¹³

3. Az első „munkásévek”

A jogtudományi doktorátust követően az ifjú Nizsalovszky egy időre szakított az egyetemmel és a praxisban helyezkedett el. 1916. júniusától a nagyváradi királyi törvényszéknél, később a gyulai királyi járásbírósnál kapott joggyakornoki helyet,¹⁴ ahol 1917–21 között bírósági jegyzői, majd ’21–22 között titkári beosztásban dolgozott.¹⁵ 1925-ben egységes bírói-ügyvédi vizsgát tett¹⁶ kitűnő eredménnyel. Ezután előbb ügyészégi megbízott, majd törvényszéki jegyző, nagyváradi táblai tanácsjegyző, végül a gyulai ügyészség munkatársa lett.¹⁷

1920-tól az Igazságügyminisztérium törvényelőkészítő osztályán, Szászy Béla mellett dolgozott. Már ekkor a kereskedelmi jog különböző területei, a váltójog, az értékjogok és a telekkönyv álltak tevékenysége homlokterében, de dolgozott a magánjogi törvénykönyv 1928-as javaslatán is. Ez utóbbi tevékenysége jutalmául nyerte el a IV. osztályú Magyar Érdemkeresztet. A jogszabály-előkészítés, az igazságügyi kormányzat részére végzett legiszlációs és kodifikációs működése 1929-es habilitációjával, majd egyetemi tanári kinevezésével sem

11 *Kari Jegyzőkönyv* az 1917. november 19-i, V. rendes ülésről, 140. sz. HBML VIII. 7/a 4. kötet.

12 Az egyetemi matrikulába 825. szám alatt jegyezték be, távozásának időpontjáról Szögi László nem talált bejegyzést. Vö.: Szögi László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919*, Budapest, 2001, p. 192. Tóth Lajos jelentése szerint „szeptembertől december 20-áig” volt Berlinben. Tóth Lajos professzor előterjesztése a kari tanács előtt. HBML VIII. 7. 7. doboz, 391. sz. irat.

13 Kohler, Joseph = *Magyar Jogi Lexikon* hat kötetben (szerk.: Márkus Dezső), V. kötet, Budapest, 1907, p. 7.

14 Nizsalovszky Endre = Viczián János (szerk.): *Magyar írók élete és munkái*. (Gulyás Pál után) Új sorozat, XIX. kötet, Budapest, 2002, 561.

15 MTAL, Személyi anyag, Törzslap, 1.

16 Nizsalovszky Endre = Markó László (főszerk.): *Új Magyar Életrajzi Lexikon* IV. kötet, Budapest, s.a. [2002], 1082.

17 Az életrajzi adatok Tóth Lajos jelentésében szerepelnek. HBML VIII. 7. 7., 372 és 391. sz. irat-anyag. Az MTA Levéltárában őrzött személyi anyag azonban ügyészégi megbízásokról nem tartalmaz adatot.

szakadt meg: egyetemi tanárként is folyamatosan részt vett az Igazságügyi, illetve a Földművelésügyi Minisztérium törvényelőkészítő munkájában.

A harmincas évei derekán járó Nizsalovszky tehát a habilitáció okán ismét Debrecennel került szakmai kapcsolatba. A szabályzat szerint háromlépcsős minősítő eljárás majd egy évig tartott. Első hivatalos mozzanata Tóth Lajos „előleges jelentése” volt a jelölt „személyes minősültségéről”, alkalmasságáról. Ebben az előadó – az aktuális követelményeknek megfelelően – a rövid életpályaismertetés mellett arra is kitért, hogy a folyamodó „*az 1918/19-es forradalmi mozgalmak alatt, és akkori hivatali székhelye, Gyula r[endezett] t[anácsú] város ellenséges megszállása idején minden tekintetben teljesen kifogástalan magatartásával tanúságot tett arról, hogy nemzeti szempontból teljesen megbízható.*”¹⁸

Ezt követően a habilitáció alapjául megjelölt tudományos közleményeinek bírálata következett. Minősítő munkaként – az év elején benyújtott habilitációs folyamodvány 13. sz. mellékletében 14 pontban felsorolt tudományos munkák közül – az *Értékjog és zálogjog* című, 28 oldalas tanulmányát, valamint *A zálogjogok és a telki teher néhány főkérdése* címmel megjelent 192 oldalas monográfiáját jelölte meg. Az egyetemi habilitációs szabályzat 7. §-a szerinti két hivatalos bírálónak a kari tanács Tóth Lajos és Marton Géza nyilvános rendes tanárokat jelölte ki.¹⁹ (A később akadémikussá is választott Tóth Lajos²⁰ a magyar magánjog, Marton pedig ekkoriban a római jog tanszékének vezetője volt.²¹)

A hivatalos bírálók a habilitációs munkákról készített véleményüket szeptember–október folyamán adták közre, majd a kari tanács szavazott arról, hogy a jelölt tudományos munkáit az eljárás alapjául elfogadják, és ez alapján őt az *admissiora* bocsátják. Tóth Lajos, és különösen Marton Géza meleg hangú, a figyelmet a kiemelkedő értékekre irányító javaslata alapján Nizsalovszky tudományos alkalmassága nem is lehetett vitás: a karra kinevezett 12 professzor *egyhangú* döntéssel engedte tehát az eljárás második lépcsőjére, a szóbeli kollokviumra.²²

18 A m. kir. igazságügy-miniszter 2256/1929. I.M.E. sz. leirata, valamint – ezt idézve – Tóth Lajos jelentése, 1. oldal. HBML VIII. 7. 7. doboz, 391/1928/29. sz.

19 *Kari Jegyzőkönyv* az 1929. február 27-i, X. rendes ülésről, 381/1928-29. szám alatt, HBML VIII. 7/a 16. kötet.

20 Tóth Lajos életéről és debreceni munkásságáról bővebben: Balogh Judit–Lászlófi Pál: *Dr. Tóth Lajos (1876–1936)* in: P. Szabó Béla–Madai Sándor (szerk.): *A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915–1947)*, Debrecen, 2002, pp. 153–201.

21 Marton Géza debreceni időszakáról: P. Szabó Béla: *Marton Géza jogi oktatási reformtervei és a római jog helye a curriculumban* in: *Debreceni Jogi Műhely* 3 (2006) 1. szám (2006. január 1.) http://www.law.klte.hu/jogimuhely/01_hun_index.htm, ill *Debreceni Jogi Műhely Évkönyv* (2005.), Debrecen, 2006, pp. 137–146., valamint vö.: a tanszékeket és professzorokat felvázoló táblázattal, in: P. Szabó Béla–Madai Sándor (szerk.): *A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914–1949)*, Debrecen, 2004, p. 10.

22 *Kari Jegyzőkönyv* az 1929. október 24-i, IV. rendes ülésről, 99 és 48/1929–30. szám alatt, HBML VIII. 7/a 17. kötet.

A szóbeli kollokviumra a korabeli szokások szerint a kari tanács rendkívüli ülésén, valamennyi, a karon alkalmazásban levő professzor (akkori elnevezéssel: egyetemi nyilvános rendes tanár) jelenlétében került sor.²³ E kollokviumon Tóth Lajos és Marton Géza mellett még Bacsó Jenő nyilvános rendes tanár is tett fel kérdést. Mivel a kari tanács jegyzőkönyvének mellékleteként a kérdések sora fennmaradt, az utókor is meggyőződhet arról, hogy az 1920-as évek végén több nagy magánjogi tudományos irányzat küzdött egymással: a kijelölt cenzorok közül Tóth Lajos kérdései a fogalmi jogászatot, más néven konstrukciós irányzatot képezik le, Martonéi ugyanakkor a történeti jogi iskola irányvonalát is tükrözik. Míg Tóth Lajos kérdéseire a válaszokat könyvéből „előszedhette” a folyamodó, addig Marton kérdései inkább a habilitációs munka hiányait feszegették, kevésbé kidolgozott fejezeteinek elmélyítését célozták.

A szóbeli kollokvium – szintén egyhangú – szavazással való elfogadása után az eljárás utolsó mozzanata, a magántanári próbaelőadás következett, amelyet Nizsalovszky *A közutak magánjoga* címmel tartott. Ez a munkája nyomtatásban később nem jelent meg, bár előadásként igen sikeres volt: a kar ismét egyhangúlag döntött amellett, hogy a jelöltet a magyar magánjog tárgyköréből magántanárrá képesíti. A megítélt minősítést az egyetem az eljárási rendnek megfelelően a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez terjesztette fel, aki azt 1929. december 23-án jóváhagyta.²⁴

Az 1929/30. tanévben már oktatott is: Tóth Lajos előterjesztése alapján egyetemi magántanárként a Kereskedelmi és váltójogi tanszék munkatársa lett,²⁵ komoly irodalmi munkássággal gazdagítva annak tudományos tevékenységét.

A Kereskedelmi és váltójogi tanszék, amely az egyetemi szintű debreceni jogoktatás kezdete óta fennállt, az alapító professzor, Mártonffy Marcell nyugdíjba vonulása (1923) óta betöltetlen volt, a tárgy oktatásáról a kar folyamatos helyettesítéssel gondoskodott. Ez az áldatlan (bár a hallgatók által a helyettes oktató, Bacsó Jenő szimpatikus személyisége miatt kifejezetten kedvelt²⁶) állapot szűnt meg azáltal, hogy Nizsalovszky Endre meghívást kapott a tanszék élére.

A fiatal professzor az itt töltött néhány esztendő alatt a kar irodalmilag legaktívabb oktatójává vált, számos tanulmánya, monográfiája, könyvismertetése és szakmai előadása mellett ugyanis jogszabálygyűjtemény- és döntvénytár-szer-

23 Bozóky Ferenc dékán és Baranyai Béla, a jegyzőkönyvet vezető professzor mellett jelen volt tehát a kar valamennyi kinevezett professzora: Bacsó Jenő, Haendel Vilmos, Illyefalvy Vitéz Géza, Kováts Andor, Kun József, Szentpéteri Kun Béla, Marton Géza, Márffy Ede, Thegze Gyula, valamint Tóth Lajos.

24 Jóváhagyva a vallás- és közoktatásügyi miniszter 410-11/1977-IV.1929. vkm. sz. iratával. *Kari Jegyzőkönyv* az 1930. január 22-i, X. rendes ülésről. HBML VIII. 7/a 17. kötet.

25 *Kari Jegyzőkönyv* az 1930. január 22-i X. rendes ülésről, 240. sz. HBML VIII. 7/a 17. kötet.

26 Bacsó tevékenységéről, személyiségéről részletesen vö.: Balogh Judit: *Dr. Bacsó Jenő (1877–1955), a polgári perjog tanára* c. tanulmányát, in: P. Szabó Béla–Madai Sándor (szerk), *A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915–1947)*, Debrecen, 2002, pp. 203–233., ill. a hajdani hallgató emlékezése: Cséka Ervin: *Emlékezés régi debreceni jogászprofesszorokra*, *Jogtudományi Közlöny* LVII (2002), p. 112.

kesztéssel is nevet és rangot szerzett magának mind a magánjog, mind a kereskedelmi jog terén. Szinte minden félévben hirdetett speciális kollégiumokat, heti egy- ill. kétórás időtartamban. Ezek tematikusan korábbi kutatási témáihoz kapcsolódtak (Nemzetközi váltó- és csekkjog, Telekkönyvi jog, stb.)²⁷

A szigorú értelemben vett szakmai munka mellett – talán az itt töltött idő rövidsége, a továbbra is folytatódó kodifikációs munkák és amiatt, hogy továbbra is budapesti lakos maradt – a kar és az egyetem közéleti tevékenységébe csak kevésbé kapcsolódott be. Nem viselt dékáni tisztelet,²⁸ sem más hivatalos kari stantumot: nem az adminisztráció, hanem a szakma művelése töltötte ki idejét. Professzortársaival ellentétben nem kapcsolódott be a debreceni köz- és politikai életbe sem – ebben nyilvánvalóan szintén a Budapestről való ingázás és a kodifikációs elfoglaltság akadályozta. Az egyetemi oktatás elsődleges céljának a hallgatókkal való kapcsolattartást, foglalkozást tartotta, amelyen keresztül a professzor átültetheti hallgatóiba a jogász hivatás gyakorlásának, e tudomány művelésének szépségét, művészetét. Ennek érdekében behatóan foglalkozott a hallgatói pályadíjakra beérkező dolgozatokkal, azokat szinte tanulmánynak beillő kritikákban értékelte-méltatta. Folyamatosan támogatta a kereskedelmi jog területéről újabb pályatételek kiírását is. Elhivatottságára jellemző, hogy amikor úgy látszott, az egyetemnek nem lesz pénze az 1931/32. tanévi pályadíjakra, felajánlotta, hogy – egyéb fedezet hiányában – a jutalmazáshoz szükséges összeget akár „saját zsebből” is kész a kar rendelkezésére bocsátani.²⁹

4. A debreceni időszak eredményei

Amint ezt a bevezetőben már rögzítettük, e tanulmány keretein belül nem célunk, hogy bővebb szakmai értékelését adjuk Nizsalovszky első tudományos munkáinak, és arra sincs mód, hogy – akár csak bibliográfia-szinten – felsoroljuk azokat.³⁰ De a művek pusztá áttekintése is meglepő eredményre vezet:

A debreceni időszakban (1929–1934 között) a fiatal professzornak 45 (!) tudományos munkája jelent meg, azaz átlagosan szemeszterenként öt kisebb-na-

27 A Kereskedelmi és Váltójogi Tanszék által meghirdetett kollégiumokról részletesen vö.: Hollósi Gábor: *A magánjogi tanszékek oktatási tevékenysége az egyetem átszervezéséig*. In: Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből I., Debrecen, 2005, pp. 71–73.

28 Már csak azért sem, mert a kar – hagyományai szerint – dékánná évről évre a *tanári kinevezés időrendjében* választotta professzorait, és Nizsalovszkynak, mint a legkésőbb kinevezett professzornak, még évekig várnia kellett volna. Ezzel szemben – szintén a hagyományok alapján – mint a fentiek szerint „legifjabb” professzor, rendszerint ő vezette a kari tanács üléseinek jegyzőkönyveit.

29 *Kari Jegyzőkönyv* az 1931. június 24-i, XVII. rendes ülésről, Dékáni bejelentések 322. sz. alatt, 728/1930–31. HBML VIII. 7/a 18. kötet.

30 E tekintetben a 3. jegyzetben írt nagyobb tanulmány II. és III. fejezetére utaljuk az érdeklődő olvasót, pp. 88–141.

gyobb művet adott ki. Ez azt jelenti, hogy szinte minden hónapban olvashatott a szakközönség Nizsalovszky-tanulmányt, könyvet, recenziót. A 45 munkából 12 könyvismertetés, amelyben a legfrissebb hazai szakirodalom termését értékelte hozzáértőn, szelíden, de kritikusan. Értékelte itt a debreceni kollégákat (pl. a későbbi akadémikussá választott professzortárs, Tóth Lajos magánjogi monográfiafolyamának mindkét ekkoriban megjelent kötetét), de számbavette mindkét szakterületének más jeles szerzőktől megjelent szakkönyveit is. A magánjogász Szladits, Ujlaki és Almási Antal mellett a kereskedelmi jog művelői: Tury Sándor Kornél, Kuncz Ödön és Balázs P. Elemér könyvei is megjelennek a repertoárban.

Nizsalovszky legtöbbször e rövid munkáiban is módot talált arra, hogy saját gondolatait is megossza az olvasóval. Szokásos eljárása volt, hogy a recenzió második felében kritikai megjegyzéseit foglalta össze, s e fejtegetésekben saját álláspontját (emellett kiváló lényeglátását és hihetetlen olvasottságát) is megismertette az olvasóval.³¹ Több ízben szembesítette a szerzőket a hazai és külföldi jogirodalom eltérő tanaival és kérdezett rá az ellentmondásokra, vagy jelezte, hogy némely megállapítással miben és miért nem tud egyetérteni. Ugyanakkor mindig jelezte azt is, ha a szerzőnek más jeles autoritások (pl. Tóth Lajos esetében Szász-Schwarz Gusztáv) tétéleivel szembeni ellenvéleményét maga is osztja.³² Különösen a kereskedelmi jogi tárgyú recenziókban fejtette ki azt a – saját személyében, szakmai tevékenységében is visszaigazolódó – meggyőződését, hogy a jog tudományos művelése és a gyakorlati jogalkalmazás nemhogy egymást kizáró, hanem éppen egymást erősítő tevékenység, és szerencsés esetben ezeket nem kell, nem is lehet egymástól különválasztani.³³

A munkák másik csoportját az (akkoriban oly népszerű) jogszabálygyűjtemények és döntvénytárak adják, amelyekből a debreceni időszakra *A jelzálogjog jogszabályainak magyarázata*, a *Magyar magánjog mai érvényében 2.*, dologi jogi kötete, valamint a *Grill-féle döntvénytár 23.*, 1929–30. évi kötete esik. Ezeket a gyűjteményeket két körülmény teszi jelentőssé. Egyrészt az, hogy a szerkesztő általában komoly magyarázatokat és értelmező szövegeket fűzött a jogszabályszövegekhez, ami Nizsalovszky esetében valóban tudományos igényű munka, másrészt pedig az, hogy amíg a szerző valamely jogterületre vonatkozó teljes joganyagot illetve döntvénytömeget összeállította, szükségszerűen át kellett tekintenie valamennyi magánjogi jogszabályt, illetve a Kúria teljes joggyakorlatát. Ez pedig a – már akkor is erősen burjánzó – hazai jogrendszerben nagy-

31 Különösen azokon a területeken jellemző ez, amelyekkel maga is foglalkozik ill. foglalkozott, így pl. a jelzálogjog, idegen dologbeli jogok, váltó esetében.

32 Nizsalovszky Endre: *Dr. Tóth Lajos egyetemi tanár: Magyar magánjog. Dologi jog.* (Könyvismertetés), MJSZ 11 (1930), pp. 186–191, Uő: *Dr. Tóth Lajos egyetemi tanár: Magyar magánjog. Öröklési jog.* (Könyvismertetés), MJSZ 14 (1933), pp. 25–30.

33 Így pl. Nizsalovszky Endre: *Balázs P. Elemér min. tanácsos: Az uzsoráról szóló 1932:VI. tc. magyarázata* (Könyvismertetés), Jogállam 32 (1933), pp. 34–38.

fokú tájékozottságot, a matéria átfogó megismerését eredményezte – amelyet aztán a szerző más munkáiban kamatoztatott.

Végül röviden említsük meg a szakirodalmi munkásság leglényegesebb körét, az önálló tanulmányokat. Nizsalovszky 1929–34 között készített jogtudományi műveiben három kört érdemes egymástól elkülöníteni. Vannak a jogalkotás aktuális eredményeihez – ekként saját kodifikátori ténykedéséhez – kapcsolódó tanulmányok, amelyek kevésbé tudományos megalapozottságúak, inkább a jogalkalmazás igényeihez igazodnak, a gyakorlat szemszögéből mutatják be, például a valorizációs, a zálogjogi és a váltójogi jogszabályokat. E munkáiban Nizsalovszky mindig az elemzésre, a jogrendszer egésze szempontjából való vizsgálatra és a de lege ferenda javaslatokra helyezi a hangsúlyt. Ilyen pl. a *Külön kielégítési jog a jelzálogjog tartozékaira* című tanulmány.³⁴

Egy másik tanulmánycsoport a Magánjogi törvénykönyv 1928-ban elkészült szövegtervezetének kritikáját megfogalmazó, illetve a jogrendszer ellentmondásaira rámutató, szintén a joggyakorlat szempontjából vizsgálódó munkák sora. A jelentősebbek közül ide sorolható az *A rendelkezés tana és a magánjogi törvénykönyv*, a *Kétszeri eladás a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában* illetve *A tulajdon általános szabályai a Magánjogi törvényjavaslatban* c. tanulmánya. Az e csoportba tartozó munkák döntő többsége szakfolyóiratokban (Magyar Jogi Szemle, Magyar Jogászegyleti Értekezések, Polgári Jog, Hitelvédelem, stb.), kisebb részük laikus lapokban (pl. Pesti Napló, Nemzeti Újság) látott napvilágot.

A tanulmányok harmadik, legjelentősebb körét végezve azok a magánjogi (és kereskedelmi jogi) dogmatika velejébe hatoló, nagyobb tudományos művek alkotják, amelyek a magánjog rendszerét és ennek függvényében egyes részlet-szabályait veszik nagyító alá. Mindenképpen itt kell megemlíteni a Debreceni Szemlében közölt *A látszat a jogban*,³⁵ a Grosschmid-Glosszában megjelent *A korlátolt dologi jogokra vonatkozó telekkönyvi szolgáltatás*,³⁶ valamint az először a Debreceni Tisza István Tudományos Társaság kiadványaként napvilágot látott *Az érdekkutató jogtudomány a magánjogban*³⁷ című nagyobb lélegzetű munkákat. E három itt idézett műve jelzi Nizsalovszky már ekkor is világosan megmutatkozó sokoldalúságát: mind a magánjog elméletéhez, mind a tételes magánjog rendszeréhez és dogmatikájához, sőt, a jogtörténethez is értékes adalékokkal tud szolgálni.

34 Nizsalovszky Endre: *Külön kielégítési jog a jelzálogjog tartozékaira*, Hitelvédelem 5 (1930), pp. 219–221.

35 Nizsalovszky Endre: *A látszat a jogban*, Debreceni Szemle, 1931/5, pp. 214–229.

36 Nizsalovszky Endre: *A korlátolt dologi jogokra vonatkozó telekkönyvi szolgáltatás (Grosschmid: Fejezetek 37–51. §-aihoz)*. In: Glossza Grosschmid Béni Fejezetek kötelmi jogunk köréből című művéhez I. kötet, Budapest, 1932, pp. 68–165.

37 Nizsalovszky Endre: *Az érdekkutató jogtudomány a magánjogban*, Debrecen, 1933. (A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának kiadványai 5. kötet, 7. szám)

A látszat a jogban című tanulmány alapproblémája például a következő: a tételes magánjog szabályai sokszor olyan tényleges (de facto) helyzethez (illetve annak látszatához) fűznek érvényes jogkövetkezményt, amely a jogi helyzettel (de iure) ellentétes: „*maga a jogszabály részesít bizonyos igényeket tudatosan az anyagi igazsággal szemben oltalomban és tudatosan, intézményesen hagyja veszni más személynek az anyagi jog szerint tagadhatatlanul fennálló és elismerten jogvédelmet érdemlő érdekeit.*”³⁸ Például: alapelv, hogy a szerződéshez a két fél akarátmegegyezése kell. Ezzel szemben ténylegesen elég az is, ha valaki magatartásával a jóhiszemű szemlélőben azt a látszatot kelti, hogy az akarata bizonyos eredmény elérésére irányul. Erre szemléletes példaként említi, hogy az (alapvetően szerződéskötésre nem jogosult) kiskorút a Kúria joggyakorlata felelőssé tette abban az esetben, ha azt a hitet keltette a másik félben, hogy ő szerződésképes. De ugyanilyen látszaton alapszik a váltó, a telekkönyv, a cégjegyzék közbizalmi jellege is. Ugyanakkor ide tartoznak a nem tulajdonostól való tulajdonszerzés esetei is, amelyre elméleti megoldást a német jogirodalom fejlesztett ki – nem minden kritikától mentesen.

A nagy formátumú, de igen nehezen érthető Grosschmid Béni „megmagyarázására”, „magyarról magyarra fordítására” a kollégák és tanítványok által készített Glossza első kötetében Nizsalovszky egy másik kedvelt területével, a korlátozott dologi jogokkal (idegen dologbeli jogokkal) foglalkozott. A grosschmid gondolatokat az akkor még viszonylag új, 1927-es jelzálogtörvény fényében igyekezett megvilágítani, és rámutatni arra, hogy Grosschmid Béni Fejezetek kötelmi jogunk köréből című könyvének e vonatkozású megállapításai a magánjogi jogalkotás új eredményeinek fényében sem idejétmúltak vagy meghaladottak. Anélkül, hogy mély szakmai vizsgálódásba bocsátkoznánk, engedtessek meg rögzíteni, hogy Grosschmid századfordulón született gondolatainak a negyedszázad múltán elfogadott törvénnyel való összevetése és a jogi környezet elemzése a szerzőnek két fontos megállapítást tett lehetővé: 1. Grosschmid eredeti fejtegetései helyesek voltak, mert ezeket az idő igazolta; 2. a jogalkotás új irányzata, amely a jelzálogjogi törvényben megmutatkozik, elméleti alapon is helyes, átgondolt.

Nizsalovszky legutoljára említett elemzése az érdekkutató iskolát és az érdekkutató jogtudományt tárgyalja. A jog elméleti és gyakorlati vonatkozásainak, a törvényhozó által keresett és szolgálni kívánt érdekeknek az összevetése során kifejtett álláspontja szerint a szerző a jogtudományt – Mádl Ferenc szavaival élve – „*a jogalkotás és a joggyakorlat nagy gondolat- és eszközrendszerére vonatkozó absztrakciós tételek és szellemi műveletek művészetének*” tartotta, és „*...a valóság minden oldalú megismerése – ami filozofikusabb oldalról a jogtudomány funkciója még volna – nála a pozitív jog mély ismeretét, értelmes alakítását és alkalmazását jelentette.*”³⁹

38 Nizsalovszky: *A látszat a jogban*, i. m., p. 214.

39 Mádl: *Arcképvázlat...* i. m., p. 24.

A késői értékelő számára a legérdekesebb annak megállapítása, hogy Nizsalovszky nem követte a 20. század eleji jogtudomány uralkodó irányzatát. Bár kétségtelenül alaposan ismerte, értékelt, de semmiképp nem tartotta helyesnek a német tudományos álláspontok mechanikus átvételét, kritika nélküli elfogadását. Tanulmányai rendszeresen tartalmaztak külföldi jogi összehasonlító elemzéseket, amelyekben a szerző konkrétan megfogalmazta, hogy az egyes jogrendszerekben egy adott kérdés kapcsán mi helyes és mi téves. Minden munkájában ezek ismeretében és előrebocsátásával alakította ki és indokolta saját álláspontját. A tudós nagyságát mutatja, hogy munkái önállóak, emellett nagyon modernnek, ma is adekvátnak hatnak.

5. Epilógus

Nizsalovszky Endre sajnos csak néhány rövid évig, 1934-ig maradt debreceni professzor, amikor meghívást kapott a budapesti Műegyetem Közgazdaságtudományi Karára, ahol kereskedelmi jogot és magánjogot adott elő. Tanszéke ismét gazdátlanná vált, s az áldatlan állapot ezúttal több mint egy évtizedig tartott. Ismét állandó helyettesítéssel operált a kar, megint csak Bacsó Jenő személyében. A '40-es évek elején aztán Sztehlo Zoltán⁴⁰ lett a tanszékhelyettesítő, majd a Debreceni Tudományegyetem Jog- és Közigazgatástudományi Kara működésének felfüggesztése előtti utolsó két évében, az 1947/48-as és a '48/49-es tanévben Kauser Lipót⁴¹ nyert professzori kinevezést. A kar működésének felfüggesztése után aztán összeértek a professzori szálak: a magánjogász debreceni kereskedelmi jogi tanszékvezetők a magánjog legvelősebb területén találtak egymásra: 1954–56 között a Budapesten működő Nizsalovszky több, a pécsi jogi kar Polgári Jogi Tanszékére áthelyezett Kauserrel közösen írt kötelmi jogi egyetemi jegyzetet adott ki.

Nizsalovszky eközben (1938-ban) a Budapesti Tudományegyetemre került, s előbb polgári törvénykezési jogot, majd, 1943-tól magyar magánjogot oktatott.⁴² Itt 1957-ig fényes szakmai karriert futott be a (bevezetőben már említett) II. sz. Polgári Jogi Tanszék élén. Már szintén jóval a debreceni évek után lett akadémikus is: 1939-ben levelező, 1954-ben rendes taggá választották. Az 1939-es tagajánlást a kor jogtudományának kiválóságai: Angyal Pál, Kolosváry Bálint és

40 Sztehlo debreceni éveiről részletesebben: Madai Sándor: *Sztehlo Zoltán*. In: P. Szabó Béla–Madai Sándor (szerk.), a Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914–1949), Debrecen, 2004, pp. 155–166.

41 Kauser Lipót életére vö.: Prugberger Tamás: *Kauser Lipót*. In: P. Szabó Béla–Madai Sándor (szerk.), a Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914–1949), Debrecen, 2004, pp. 243–264.

42 Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán töltött éveiről vö.: Asztalos László, *A civilizisztikai tudománycsoport*. In: Sinkovics István (főszerk.), *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–1970*, Budapest, s.a. [1970], különösen pp. 323., 326., 335–336.

Illés József rendes tagok, Tomcsányi Móric, Kuncz Ödön, Szladits Károly és Menyhárh Gáspár levelező tagok jegyezték. A méltatás összegző megállapításai értékelik a fiatal professzort: „*Nizsalovszky a modern magyar magánjogi tudomány egyik legkiforrottabb és legmélyebben szántó képviselője. Tudományos egyéniségét és tudományos alkotásait színessé, sokoldalúvá és emelkedetté teszik fejlett írói vénája, nagy általános műveltsége és mélységes erkölcsi érzéke.*”⁴³ 1956-ban megválasztották az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottsága elnökévé. Az '56-os akadémiai eseményekben egyébként részt vállalt, hiszen – amint önéletrajzában írta – az MTA elnökének és főtitkárának november 2-i visszavonulása után az Ideiglenes Intéző Bizottság több tagja kérte, hogy segítsen „*a jobbratolódás megakadályozásában.*”⁴⁴ Ezután a Nemzeti Bizottság titkárává választották.

Az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságában elhangzott beszéde mégis alapot szolgáltatott arra, hogy '56 után megfoszthassák a tudományos életben és az oktatói pályán elért valamennyi címétől és rangjától. 1957-ben valamennyi társadalmi és közéleti tisztsége megszűnt. Szeptemberben a katedráját vették el, decemberben pedig azt mondták ki, hogy „*...magatartása folytán méltatlan az akadémiai tisztségekre és az Akadémia ... képviselőjére.*”⁴⁵

Ezután visszavonultan élt és alkotott, tanítványai a lakására jártak hozzá, de a karra – nagy fájdalomra – akkor sem hívták vissza, miután 1962-ben mentesült a fegyelmi elbocsátás következményei alól. Ezután már „csak” dolgozott: számolhatatlanul jelentek meg tanulmányai, és több jelentős könyve is. Így teljesítette be Tóth Lajos és Marton Géza jóvendölését, és gazdagította valóban értékes eredményekkel, „jeles dolgozatokkal” jogi irodalmunkat.

Annak ellenére, hogy már az 1920–30-as években korán szerzett súlyos, krónikus betegségét is emlegetik a források,⁴⁶ hosszú és eredményes életpályát mondhatott magáénak, amely 83. életévében, 1976. november 19-én ért véget. Eörsi Gyula nekrológiájában azt írja, hogy még „*halálos ágyán is egy doktori disszertáció oppozíciójának elkészítésével foglalkozott, így érte a hirtelen halál.*”⁴⁷

43 *Tagajánlások 1939-ben.* Magyar Tudományos Akadémia (Kézirat), Budapest, 1939, II/A) alosztály, pp. 27–30.

44 MTAL, Személyi anyag, Önéletrajz, p. 3.

45 Mádl, *Arcképvázlat...*, i. m., uott, fegyelmi eljárása részletesen: pp. 21–22.

46 Eörsi Gyula, *Nizsalovszky Endre (1894–1976)*, Magyar Tudomány 1977, pp. 313., 314. Önéletrajza szerint 1924-ben, majd 1941-ben, '43–44-ben, 1948-ban, '51–52-ben, '58-ban és 1961-ben is hosszabb szanatóriumi illetve kórházi kezelés akadályozta munkájában tüdőbetegsége miatt. 1943–44-ben utókezelésen hónapokig a Dunántúlon tartózkodott. MTAL, Személyi anyag, önéletrajz, 2.

47 Eörsi, i. m. p. 314.